

Een steen verleggen in de rivier

Maarten Stuifbergen*



Het aanzien van het leraarschap staat onder druk en het belang van het beroep wordt maatschappelijk onderschat. Ik vind dat een zorgelijke ontwikkeling. Onderwijs verdient meer respect en leraren meer waardering.

Ieder kind 'zien'

Dat gebrek aan aanzien heeft naar mijn idee te maken met het feit dat de vraag op welke manier de leraar van waarde is in de wereld onvoldoende zichtbaar en gevalideerd is. In mijn afstudeeronderzoek bij Rob Martens aan de Open Universiteit heb ik me daarom gericht op dat thema, de professionele identiteit van de leraar.

* Maarten Stuifbergen combineerde het leraarschap op montessorischool Leidschenveen in Den Haag met dat van lerarenopleider aan de faculteit Educatie van Hogeschool Leiden en de montessoriopleiding aan de Haagse Hogeschool. Hij studeerde onderwijswetenschappen en is tegenwoordig directeur-bestuurder van dezelfde stichting. Voor zijn afstuderen maakte hij samen met Stephan de Haas de documentaire Iedereen is leraar.

We leven met een lerarentekort in het zzp-tijdperk en leggen noodverbanden aan om de boel aan de praat te houden, maar hebben te weinig oog voor het onderliggende probleem: de professionele identiteit van de leraar wordt niet goed op waarde geschat. Om elke dag voor ieder kind in een volle klas het goede te doen, is een complexe vaardigheid. Te vaak wordt daarover gedacht: dat doen 'ze' wel even. Maar zo'n gedachte die voortkomt uit een mechanistisch perspectief op het beroep doet de leraar tekort. Wat nodig is, is immers niet zozeer wat kennis en een set vaardigheden om kinderen te onderwijzen. Het leraarschap vraagt om een leraar als persoon, met de autonomie en het vertrouwen dat daarbij hoort.

Naast de kennis en de set vaardigheden die natuurlijk wel tot het vakmanschap van de leraar behoren, gaat professionele identiteit van leraren vooral over het gevoel hebben voor kinderen en over iets betekenen in de wereld.

Die eerste twee aspecten van die identiteit - de benodigde vakkennis en de set vaardigheden enerzijds en het hebben van een band met kinderen anderzijds - vindt iedereen vanzelfsprekend, al is dat lang niet altijd makkelijk te realiseren. Voor mij geldt echter ook dat een leraar van grote waarde is in de wereld. De onderschatting van het beroep en de daarmee gepaard gaande onderwaardering heeft vooral daarmee te maken, met een onderschatting van wat het persoonszijn van de leraar betekent, wat de kracht en de waarde daarvan is. Dat die leraar zelf iets betekent in de wereld is nodig om de puzzel op te kunnen lossen waar leraren zich voor gesteld zien: hoe ze opgroeiende kinderen kunnen leren zich te verhouden tot zichzelf, de ander en de wereld.

Over dat thema, de kracht en de waarde van de leraar, heb ik samen met Stephan de Haas een documentaire gemaakt met de titel Iedereen is leraar. Voor die documentaire hebben veertig mensen de vraag beantwoord wat de kracht en waarde is van de leraar in de snel veranderende wereld en wat de leraar toevoegt aan mens en maatschappij. Eén van de geïnterviewde is de visueel beperkte theatermaker en schrijver Vincent Bijlo. Als zo'n man zegt dat voor hem de grootste kracht van een leraar is dat hij ieder kind 'ziet', dan is dat een kippenvelmoment.

Het zien van kinderen is essentieel, een eerste vereiste voor het leraarschap. Maar het is tegelijkertijd iets waar de buitenwereld snel

aan voorbyschiet. Onderwijs is echt niet het formalistisch uitvoeren van het directe instructiemodel. Het gaat allereerst om de pedagogische band met kinderen en om te laten zien hoe je als persoon iets toe kunt voegen aan de wereld.

Met fakkels dansen om het kind

Het bijzondere van Montessori is dat zij, ruim honderd jaar geleden, de persoonsvorming van kinderen al als uitgangspunt nam. Ze is daarmee bovenal een pedagoge. Als een van de weinigen richt zij zich op de ontwikkeling van het kind. Zij legt haar onderwijs en pedagogiek als het ware als een deken om het kind heen.

Er zijn wel meer pedagogen, die dat gedaan hebben. Neem bijvoorbeeld Rousseau. Oppervlakkig gesproken zou je een verband kunnen leggen tussen hem en Montessori. Ook Rousseau geeft aan dat we ons primair op het kind moeten richten.

Maar voor hem geldt dat we het kind vooral in bescherming moeten nemen tegen de verderfelijke buitenwereld. Montessori vertelt ons daarentegen iets anders. We moeten volgens haar niet alleen 'met rituelen en fakkels in de hand om het kind blijven dansen'. Er is volgens Montessori namelijk ook wat te doen in de wereld. Montessori stelt dat we door het kind groeien naar een nieuwe wereld. Daarom gaat het niet alleen om het kind, niet alleen om zelfontplooiing. Het gaat zelfs niet alleen om het voorbereiden van kinderen op de wereld. We hebben in het montessorionderwijs ook de opdracht het kind te leren iets nieuws aan die wereld toe te laten voegen.

Veel universele trends in het onderwijs, veel ideeën van de 'nieuwe' vernieuwers gaan over halfopen curricula, want kinderen kunnen ook van alles binnen brengen. Het gaat over open schoolgebouwen en over leraren die meer coach moeten zijn. Het bijzondere is dat veel van die elementen al verankerd zijn in het montessorionderwijs en in haar gedachtegang en filosofie.

Het meest krachtige van Montessori is de tweezijdigheid van haar perspectief. Ze heeft een kind- en een wereldperspectief. Ze laat zien dat die twee perspectief zijn te verenigen. Ook de filosofe Hannah Arendt vraagt aandacht voor die twee-eenheid: het belang van op het

juiste moment het goede doen voor de wereld en het belang van het goede doen voor het kind (Arendt, 2009).

Onlangs werden Gert Biesta en ik samen geïnterviewd. In dat gesprek kwam een rake definitie van school voorbij waar ik mij goed in kan vinden: school is de tijd die de huidige generatie aan een nieuwe generatie geeft om de wereld te leren kennen en om zichzelf in relatie tot die wereld te leren kennen. Dat betekent dat de leraar het kind ruimte moet bieden om zichzelf te vinden, maar tegelijkertijd zich moet leren te verhouden tot de wereld die zo snel verandert. En dat, jezelf 'echt' leren kennen, kan naar mijn mening alleen als dat jezelf leren kennen zich verhoudt ten opzichte van het leren kennen van, en het je leren verhouden tot, die wereld. Als dat niet gebeurt, onthoud je kinderen de kans om in die wereld wat te veranderen. In mijn ideaal gaat de ontwikkeling van het kind en het bijdragen aan de ontwikkeling van de wereld simultaan en hand in hand.

De filosofe Daan Roovers – in 2019 verkozen tot Denker des Vaderlands – vertelt in een gesprek met Lex Bohlmeijer treffend waar het mis kan gaan. We moeten, naar haar mening, stoppen onderwijs te benaderen als een vorm van puppytraining. Dat is veel te mager en een kwestie van pedagogische armoede. In het onderwijs moeten we ons niet beperken tot het aanleren van kennis en een set vaardigheden, alsof het machines zijn. Het kind moet de inspirator zijn voor nieuwe dingen. Het zal ontwikkelingen om een mooiere wereld te bouwen, kunnen doen accelereren. Als onderwijs verwordt tot het aanleren van een set vaardigheden doen we het kind te kort, maar ook de wereld (Roovers, 2019). We moeten kinderen een wereldbeeld meegeven.

Voor mij is het een kwestie van pedagogische armoede als leraren zich beperken tot het bieden van kennis en een set vaardigheden, zonder aandacht voor deze in wezen montessoriaanse opdracht. Onderwijs zien als persoonsvorming betekent het steunen van kinderen bij de ontwikkeling van een realistisch mens- en wereldbeeld. En daar hoort bij dat scholen meer hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Leraren moeten nadenken over wat er nodig is in de wereld van morgen en daar op school aandacht aan schenken. In teamverband en samen met de ouders moet er nagedacht worden over wat er in de wereld van morgen nodig is en welke rol ons onderwijs daarin speelt. Als je dat niet doet, bied je geen onderwijs en opvoeding, zoals Montessori dat bedoeld heeft.

Maatschappelijk egocentrisme

We zien in de maatschappij een tendens die ik wel maatschappelijk egocentrisme noem. Het gaat daarbij om een monomane focus op het eigen belang. Dat is echt de dood in de pot.

Het is maar een voorbeeld, maar neem in verkiezingstijd de vraagstelling in stemwijzers. Die richt zich enkel en alleen op vragen die gaan over wat je vindt dat goed is voor jezelf. Terwijl het er om zou moeten gaan dat we het met elkaar samen op de wereld fijn hebben. Dus zou je bij verkiezingen niet alleen voor je eigen baan, bankrekening, gezin en huis moeten stemmen, maar ook voor die van anderen.

We moeten kinderen meegeven dat samenleven in de wereld een kwestie is van geven en nemen, van eerlijk delen en duurzaam omgaan met de aarde. We leven en werken met elkaar op deze wereld en moeten er samen aan werken om een betere wereld voor ons allen te realiseren. Bovendien geldt voor elk kind dat, om tot zelfrealisatie te komen, ook de ander nodig is. Het is niet zo dat alleen de eigen vierkante meter heilig is.

Ik zou daarom graag willen dat kinderen wat meer mee zouden krijgen van de wereld, van de plek die ze innemen in de wereld en dat ze zich bewust worden dat ieder van ons een kleine schakel is, maar dat ieder van ons tegelijkertijd ook het verschil kan maken.

Leren van de kosmische taak van de trilobiet

Montessori biedt de pedagogiek een semantiek vanuit een natuurkundig-biologische invalshoek. Ze spreekt over de kosmische taak van de mens en over kosmisch onderwijs en opvoeding.

De geschiedenis van de trilobiet maakt duidelijk wat zij daarmee bedoeld heeft. De wereld, zoals wij haar nu kennen, met al haar rijkdom aan soorten en het milde klimaat dat dit leven mogelijk gemaakt heeft, was er niet geweest als dieren als de trilobiet er niet waren geweest. Deze klasse geleedpotigen is nu uitgestorven, maar in de honderden miljoenen jaren die zij op aarde leefden, hebben zij in belangrijke mate bijgedragen aan het ontstaan van nieuwe soorten, nieuw leven. Dat deed de trilobiet door calcium op te nemen uit de

leefomgeving, waardoor de condities geschapen werden voor nieuwe organismen om zich te ontwikkelen. Toen eenmaal het nieuwe leven kon ontstaan, was de kosmische taak van de trilobiet vervuld en is de trilobiet ook uitgestorven.

Ook de mens heeft volgens Montessori een kosmische taak. Het verschil met de trilobiet is dat mensen de kosmische taak hebben opgerekt en zich in de 21e eeuw niet altijd bewust zijn van de directe invloed die zij hebben op de omgeving.

Natuurlijk wringt de vergelijking wel en hapert er het nodige als we deze natuurkundige invalshoek voorzien van een humaan perspectief. Maar het maakt wel duidelijk wat we bedoelen. Montessori spreekt over kosmische opvoeding. Het kind moet zich die taak bewust worden en leren voor de wereld verantwoordelijkheid te dragen. Dat is waarom we in het onderwijs aandacht moeten schenken aan kosmische opvoeding. En dat kan alleen als leraren en scholen hun verantwoordelijkheid nemen en met elkaar nadenken over hoe zij vormgeven aan die kosmische taak.

De historicus Yuval Noah Harari toont in zijn boek *Sapiens* op een prachtige manier de fragiliteit van de wereld aan (Harari, 2015). De wereld is klein en kwetsbaar en het wordt steeds duidelijker wat de choquerende impact van de mens op die wereld is. In *Homo Deus* (Harari, 2017), het vervolg op *Sapiens*, wordt pijnlijk duidelijk waar de mensheid toe in staat is wanneer zij het streven naar goddelijke onsterfelijkheid als ultiem ideaal beschouwt.

Dat is waar kosmische opvoeding en onderwijs vooral over zou moeten gaan. We moeten daar samen over nadenken. Hier ligt een belangrijke pedagogische taak voor iedereen die zich op wat voor een manier dan ook richt op de generatie van morgen.

Ook in het montessorionderwijs hebben we in dit verband wel wat te doen. We focussen ons naar mijn mening met elkaar te veel op zaken als het curriculum, de doelen, de kennis en de set vaardigheden die we kinderen willen meegeven, maar te weinig op die kosmische taak, die we met elkaar hebben. Dat is nog een flinke worsteling. Meer dan ooit hebben we in de wereld dat kosmische, humane perspectief nodig.

Samen met ouders

De school moet dus haar maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen en nadenken over wat er nodig is voor een wereld van morgen. Kinderen daarop voorbereiden is echter niet alleen een taak van de school. Leraren moeten dat in gezamenlijkheid met ouders doen.

Natuurlijk is dat ingewikkeld. Ouders melden hun kinderen op een montessorischool aan met hun eigen biografie en verwachtingen. Daarom is het van belang dat scholen zich bewust zijn welke ouders deel gaan nemen aan hun schoolgemeenschappen. Kiezen ouders voor de volle 100% voor montessorionderwijs en -opvoeding of wordt de schoolkeuze vooral bepaald door andere factoren? Is het de school dichtbij of liggen de materialen netjes in de kasten? De werkelijkheid is weerbarstig.

Het mag daarbij niet zo zijn dat kinderen gevangen raken tussen twee opvoedingsstijlen. Het klopt dan ook, naar mijn mening, dat alle kinderen geschikt zijn voor het montessorionderwijs, maar het is niet zo dat dit automatisch ook voor alle ouders geldt.

In een goede afstemming met ouders moeten montessorischolen staan voor hun concept. En daarbij gaat het om vertrouwen in het kind en vertrouwen in zelfrealisatie. Maar ook voor een vorm van collectieve verantwoordelijkheid voor wat ik maar de kosmische realisatie noem. Het gaat niet alleen om het beste voor het kind, maar ook om het beste voor de wereld. En dan geldt wat Biesta stelt: niet alles wat wensbaar is voor de individuele mens, is wenselijk voor de mensheid (Biesta, 2017). School en ouders moeten zich bewust zijn dat ze er gezamenlijk aan moeten werken om de wereld op een goede manier door te geven.

Het reisbureau

Binnen onze stichting gebruiken we de metafoor van het reisbureau. Iedereen maakt in het leven zijn eigen reis. De een bereidt zo'n reis van a tot z voor waarbij alles vooraf geregeld wordt: de gids, de huurauto, de hotelovernachtingen, et cetera. De ander gaat op de bonnefooi met een camper langs kliffen, met een touw om je middel, zelf navigerend door de wereld. En alles wat daartussen zit, is er natuurlijk ook nog.

Voor persoonsvorming van leerlingen geldt deze metafoor, maar de metafoor is ook te gebruiken voor hoe leraren in de wereld staan. We hebben ook leraren, die langs de klif lopen, leraren die op verschillende manieren bewegen en leren. Daarom is het wenselijk de school als een leergemeenschap te zien, waar we ons open stellen voor iedere leraar met zijn unieke persoonlijke leer- en ontwikkelroutes. Dat matcht natuurlijk prima met het idee van montessorionderwijs. Het reisbureau gaat over het 'in de wereld gaan'. Dat geldt voor leerlingen, maar ook als leraar ga je op reis, de wereld in. Zo'n menswordend, onderwijskundig speelveld wil je in een lerende organisatie als perspectief voor kinderen, leraren en ouders.

De balans tussen ruimte en richting

De rol van de leraar hierbij is waanzinnig ingewikkeld, op het frustrerende af. En dat wordt veel te weinig voor het voetlicht gebracht. Voor persoonsvorming - het je leren verhouden tot jezelf, de ander en de wereld - is er geen methode, geen onderligger, geen perioden van groei die je als stappen op een leerlijn af kunt vinken. We weten wel dat dit vormingsproces voor elk kind verschillend verloopt.

Wat er daarom nodig is, is een team dat leert om met een zelfde bril naar opvoeding en mensvorming te kijken, dat onderwijs niet als een structuur of systematiek benadert. Het gaat vooral om het idee dat de leraar zelf 'een persoon' is, uniek in zijn eigenheid en die zich heeft leren verhouden tot zichzelf, de ander en de wereld.

Zo'n leraar zoekt bij het opvoeden van kinderen voortdurend de balans tussen ruimte en richting. Die balans is voor elk kind verschillend. Er is geen blauwdruk met ideale oplossingen. Je zou kunnen zeggen dat leraren hierbij voortdurend in een spagaat staan. Want hoe kun je nu op elk moment voor elk kind het goede doen? Dat is steeds het centrale probleem waar leraren zich voor gesteld zien.

Van de buitenwereld mogen leraren daarbij verwachten dat ze vertrouwen krijgen en professionele ruimte om te bewegen. Het gaat daarbij altijd om ruimte en richting. Soms hebben kinderen in bepaalde situaties meer ruimte nodig, soms minder, soms meer richting en soms juist minder. Krijg je te weinig ruimte of te weinig richting, dan verzuip je. Krijg je te veel, dan verzuip je misschien ook wel.

Om zo te kunnen manoeuvreren is vertrouwen nodig van de buitenwacht en het lef van leraren om voortdurend die beslissingen te nemen die nodig zijn om af te stemmen op alle individuele kinderen. Voor leraren is dat een mooie, maar tegelijkertijd ook een complexe uitdaging om daarin tot een goede afstemming te komen. Maar als dat lukt, dan slaagt het doel van de persoonsvorming en ontwikkelen kinderen een realistisch en helder wereldbeeld waarbij het in zijn kracht komt te staan en bereid is het juiste te doen voor de wereld. Zo kunnen we op onze montessorischolen met elkaar bijdragen aan een mooiere wereld.

Op montessorischool Leidschenveen werken we hiervoor met verschillende mensvormende projecten. Zo hebben we een project dat 'de boerderijschool' heet; we bezoeken regelmatig een boerderij in de buurt. Dat is natuurlijk handig om onze kinderen uit de stad te leren dat melk van een koe komt en niet uit een supermarkt, maar er speelt veel meer. We fietsen er samen heen, we zijn er samen in en met de natuur. We gaan ook daar de verbinding aan met elkaar en met de natuur. Kinderen leren zich te verhouden tot de natuur. Op montessorischolen zouden we moeten proberen meer van zulke situaties te creëren, waarbij we dit soort processen van persoonsvorming kunnen uitlokken in de buitenruimte.

Montessori zag in haar tijd al dat de wereld snel veranderde en dat we kinderen niet alleen moeten voorbereiden op zo'n veranderende samenleving. Voor haar gold ook dat de school als maatschappelijke organisatie mee moet sturen aan waar het met de wereld naartoe moet. En dat we kinderen voorbereiden op het spelen van een actieve rol bij zulke veranderingsprocessen.

Intergenerationele dialogen

Ik vind dat we daarbij nog een stapje verder kunnen gaan. Het kind kan namelijk een accelerator en inspirator zijn. Als we hem ruimte en mogelijkheden bieden, kan het daadwerkelijk iets nieuws toevoegen aan de wereld. We kunnen namelijk kinderen laten meedenken, meedoen, mee besluiten laten nemen. En dat is niet alleen mogelijk, maar ook wenselijk. Het gaat over hun toekomst.

Als '*doe dat maar, want je kan dat toch zo goed*' mainstream is, kom je niet veel verder. Eigenlijk is dat is de dood-in-de-pot in de opvoeding,

geen gedegen voorbereiding voor dat wat op ons af komt, maar een continuering van dat wat is.

We vragen kinderen helaas al te vaak om dingen te laten zien, waarvan we allang weten dat ze het kunnen en waarbij we ook al lang weten wat het gaat worden, omdat we dat vooraf al bedacht hadden.

We staan niet open voor het 'echt' nieuwe. Ahrendt zegt daarover dat we kinderen eerst in moeten wijden in de wereld om ze daarna de ruimte te geven om iets toe te voegen aan die wereld, iets wat wij nu nog niet kennen. Dat is spannend voor volwassenen, want dan gaat onderwijs over dingen die zij ook nog niet kennen en zijn we feitelijk gelijkwaardig in het leerproces. Het hiërarchische denken, waarbij leraren precies weten wat het goede is, laten we daarmee los.

Voor mij is het belangrijk om kinderen hierbij te betrekken en ze het zelf te laten ervaren. Het gesprek tussen generaties biedt daartoe mogelijkheden. Ik denk dat het nodig is om het kind een stem te geven in het onderwijs maar ook in de wereld. Het gaat dan niet alleen om het meepraten in de leerlingenraad over de kleur van de prullenbakken, maar over echt wezenlijke onderwerpen.

Bij zo'n werkwijze laten we wel de conventies los waarin we met elkaar vaak gevangen zitten. Kinderen kunnen we laten meedenken over problemen waarvoor ook volwassenen niet de oplossingen hebben. Dat kan in het groot. Neem het Montessori UN-model. Er is een Verenigde Naties voor kinderen, waarbij kinderen na een aantal trainingdagen met elkaar grote wereldproblemen bespreken. Hun inzichten en oplossingen worden vervolgens aan de echte UN voorgelegd.

Op mijn school zijn we al een jaar oftien betrokken bij de Missing Chapter Foundation, waarbij de nieuwe generatie als het 'missende hoofdstuk' wordt gezien bij het zoeken naar oplossingen voor problemen waar de volwassenen nog geen antwoord hebben. De kinderen denken daarbij mee over het oplossen van problemen waar ondernemingen zich voor gesteld zien. Daarvoor worden er raden van kinderen aangesteld, die actief, naar analogie van een raad van besturen van de betreffende bedrijven, meedenkt en bestuurt binnen het bedrijf of de instelling. Er zijn inmiddels zo'n 130 bedrijven en instellingen die aan dit project meedoen. En dan niet op een manier van 'kijk maar of je er iets mee

doet'. Er wordt serieus overlegd met de CEO's van de ondernemingen. De CEO's brengen na een tijd verslag uit aan de raad van kinderen over wat er met hun ideeën gedaan is. Voor het gebruik van zulke raden van kinderen als marketing-topic wordt gewaakt. Ook is er geen plaats voor cynisme. Het is een serieuze poging om nieuwe generaties te betrekken bij het vinden van adequate oplossingen. De ervaring wijst uit dat kinderen met verrassende oplossingen kunnen komen.

Voor mij mogen we hierbij nog wel radicaler denken. Er zouden fondsen opgezet moeten worden om kinderen ook zeggenschap te geven over de meerjaarlijkse koers van een instelling. Uiteraard in nauwe samenwerking met deskundigen, maar voor mij zouden ze nog meer ruimte mogen krijgen om maatschappelijke problemen te agenderen, oplossingen aan te dragen, te initiëren en aan te pakken. Door kinderen in een vroeg stadium aan te laten sluiten bij besluiten die impact hebben op hun toekomst creëer je in een vroeg stadium betrokkenheid en eigenaarschap.

Als je dat soort activiteiten ensceneert en mogelijk maakt, zie je dat kinderen gaan rondbellen en dat ze dingen voor elkaar gaan krijgen om zo tot het prachtige inzicht te komen dat ze dingen tot stand kunnen brengen. Zo kunnen we ze laten ervaren dat ze daadwerkelijk een steen kunnen verleggen om zo de loop van de rivier blijvend te veranderen.

De leraar geen lijdend voorwerp

Voor mij is het hogere doel voor de kinderen de schoonheid, complexiteit en grootsheid van de wereld in beeld te brengen en een appel te doen om na te denken welke kant het met de wereld op zou moeten gaan. Leraren zijn daarin dus initiërend.

Leraren moeten dan ook stoppen om zichzelf als lijdend voorwerp te zien. Ze staan daarentegen in het centrum. Als je ergens – politiek gezien – iets wil veranderen in het leven van de mens, dan moet je bij het onderwijs beginnen, ook al weten we dat veranderingsprocessen in het onderwijs hardnekkig verlopen.

Het vakmanschap van de leraar gaat dus niet alleen over het overdragen van kennis en een set vaardigheden. Leraren moeten zichzelf een spiegel voorhouden, opdat ook zij de wereld een spiegel voor kunnen houden. Als we dat niet doen, leidt dat snel tot een vorm

van conformisme en dat is wat mij betreft niet de juiste richting. We moeten constant vragen stellen, echt open staan voor het nieuwe.

Een montessorileraar moet zich dan ook kritisch leren verhouden tot de visie van de school. Hij mag niet slechts een volger zijn. We moeten juist blij zijn met mensen die alarmeren, die agenderen en die aangeven dat we moeten praten, die aangeven dat er dingen gebeuren die niet door de beugel kunnen. Dat zijn 'echte' montessorianen. Die staan midden in de wereld.

Natuurlijk horen daar ook alle lesjes bij. Ook dat is belangrijk. We brengen wel kinderen de wereld in, dat vraagt om een groot gevoel van verantwoordelijkheid. We gooien ze niet – bij wijze van spreken – in het diepe, maar het gaat om veel meer dan dat instrumentele niveau. Leraren moeten dat kunnen overstijgen en daarvoor is het nodig zich een emancipatoire grondhouding aan te meten.

Dat past bij onze vorm van onderwijs, waarbij we een nieuwe generatie kinderen in de wereld brengen, die zich bewust is van de context waarin we leven en wat ze te doen hebben om die wereld weer op een goede manier door te geven. Daarom moeten we leraren en scholen blijven aanspreken op hun kosmische taak. Het klinkt misschien hoogdravend, maar dat is het in wezen ook, een hoogstaande opdracht.

Montessorionderwijs zou nog veel meer richtinggevend moeten zijn. En we zouden bij alle ontwikkelingen waarmee we geconfronteerd worden ons moeten afvragen wat er opvoedkundig van belang is. Neem de vraag hoe we in het onderwijs om moeten gaan met de ontwikkelingen op ICT-gebied. We hebben uiteraard gemak van die technieken. Het levert waanzinnig veel op. Maar als die ontwikkelingen versnellen, is het toch misschien wel wenselijk om kinderen daarbij een soort van traagheid te bieden om ons bewust te worden wat er allemaal plaatsvindt, voordat we gedachteloos met de waan van de dag met alle ontwikkelingen meelopen zonder dat we hebben bedacht welke plaats het inneemt.

Biesta (2017) geeft aan dat we als leraren veel te bieden hebben. Als we het samen helder voor ogen hebben waar het ons om te doen is, komt het 'hoe' wel min of meer vanzelf. Het is van belang om daarbij samen te zijn, met elkaar te spelen, te werken, te praten, te leren en door naar buiten te gaan.

De school is geen geïsoleerd laboratorium, waar kinderen min of meer zichzelf zouden kunnen leren kennen. Voor die introspectie heb je de wereld nodig. Je leert jezelf kennen in relatie tot de ander en de wereld. De school moet zich dan ook bewust zijn van die relatie die zij heeft met haar eigen omgeving en plaats in de gemeenschap.

Leraren hebben daar allemaal iets te brengen. Voor mij persoonlijk is dat mijn muzikaliteit. Het zou toch werkelijk te gek voor woorden zijn, als ik dat niet in zou brengen en mijn kinderen niet zou kunnen laten zien wat het betekent om een passie te hebben, in mijn geval een passie voor muziek. Door zo je eigen talenten, interesses en voorkeuren te tonen ben je een voorbeeld. En zulke voorbeelden in het leven werken vormend als we kinderen de wereld in willen brengen. De leraar is dan ook niet een voorgeprogrammeerde, gerobotiseerde matrix van leerstof. Je leeft als leraar constant voor dat je mens bent en dat is de rol die iedereen die bijdraagt aan de nieuwe generatie in zich mee zou moeten dragen.

Het gevaar van het mechaniseren

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat de ware identiteit van de montessorileraar niet het voordoen-nadoen, het drietrapslesje of het aanbieden van het materiaal is. In dat verhaal mis je de mens en eigenlijk word je daar ook niet echt warm van, want zodra we het over methoden, structuren en materialen hebben, lopen we het gevaar onderwijs als een mechanisme te zien. Dan wordt het een trucje. En ik kan me niet voorstellen dat daar een vlammetje van aanwakkert waarmee we ontwikkeling kunnen ontsteken. Het is voor mij essentieel dat de leraar zich in de klas zelf laat zien.

Het is wel waanzinnig ingewikkeld om persoonsvorming op school vorm te geven. Maar er zijn kansen. En die zitten vooral in het gesprek en in het idee dat die gesprekken min of meer op eenzelfde manier en met eenzelfde invalshoek gevoerd worden. Om mensvorming een plek in ons curriculum te geven, zijn gesprekken in het team en in de bouwen nodig. Dat is de manier om met elkaar met eenzelfde bril te leren kijken naar ons onderwijs en onze opvoeding.

De vraag hoe die persoonsvorming op school geborgd moet worden, is daarbij een lastige. Als we die vraag over rekenen stellen, kunnen

leraren daar wel een antwoord op geven. Maar als het over iets gaat dat nog essentiëler is – persoonsvorming – wordt het stil. Ik zie in dat we met elkaar daar wel een opdracht hebben.

Tegelijkertijd willen we persoonsvorming niet als iets instrumenteels benaderen. Het is geen vak dat afgevinkt kan worden, al is er zeker een instrumenteel niveau in wat we als leraren moeten doen en kunnen doen. Maar waar het om gaat, is dat leraren vooral zelf midden in de wereld staan en hun eigen persoonlijkheid inbrengen in de klas. We willen wel grip hebben op persoonsvorming op school, maar moeten daarbij bescheiden zijn. Soms is het laten zien wat je doet al genoeg.

Pogingen om te proberen te bewijzen wat de resultaten zijn van jouw inspanningen om persoonsvorming te realiseren, kunnen ook averechts werken omdat je het concept daarmee op een mechanistische manier wegzet, als een leergang, een stappenplan. Naar mijn idee gaat dat nooit werken. Sommige leraren zijn van mening dat structuren, methodes en leerstof de directe aanleiding is tot ontwikkeling en vorming. Je richt je dan in onvoldoende mate op het kind. Het kind laat zich niet ontwikkelen, het kind ontwikkelt zichzelf.

Het is vooral een kwestie van hopen. Hopen dat als je de ruimte biedt, de voorwaarden schept, inspiratie uitademt, de infrastructuur creëert, situaties ensceneert om aan die doelen te werken dat kinderen zichzelf zullen leren kennen, dat ze zich als evenwichtig persoon zullen vormen, in relatie tot de ander, maar je kunt zo'n ontwikkeling niet afdwingen. Je kunt het uitlokken.